

Székelyföldi identitás építés a 19-20. században, NKFI 128848, II. év. beszámoló

PUBLIKÁCIÓK
KIADÁS ELŐTTI KÉZIARELŐKÉSZÍTÉS
KÉSZÜLŐ KÉZIRATOK
DIGITALIZÁLÁS
EGYÉNI KUTATÁSOK
ÁLTALÁNOS MEGÁLLAPÍTÁSOK

PUBLIKÁCIÓK

Ebben az évben hoztunk ki nyilvánosra néhány 2019-ben elkészült munkát, mint megjelent publikációt: Udvardy Frigyes kronológiáját, Daczó Katalin és Nagy József interjú katalógusait, Pál-Antal Sándor– Sebestyén Mihály, Fehér János, Nagy József székelyföldi kisorégiós digitális honismereti szövegtárait. Főcze János– Kovács Szabolcs kézirat katalógusát valamint Demeter Lajosnak a Székely Nemzeti Múzeum periodika katalógusát. [Lásd mindezeket részletesen a közleményeknél.]

2020-ban a programban **publikáltunk**: három **monográfiát** a 89 utáni társadalmi változásokról és az erdélyi magyar elitek politikai-ideológiai alternatívakereséseiről (Magyarok Romániában; Falusi Norbert: Két nemzet...; Főcze János: MADOSZ...)

Két **életmű válogatást**, jegyzetelve utószavazva, amelyek a székelyföldi elit azonosságépítés modelljeit jelenítik meg (Paál Árpád, Fábíán Ernő).

Öt **tanulmányt**, amelyekből egy (oroszlányi) általánosabb 1918 utáni útkereséssel foglalkozik, a másik három azonban alulnézetből vizsgálja a helyi társadalmak átalakulását (Nagy Botond és Nagy Kinga Nagybacon, Oláh Sándor Siménfalva – ötvenes évek, Homoródalmás – írásbeliség) illetve egy írói életmű székelyföldi vonatkozásait (Filep Tamás Gusztáv).

Egy **disszertáció** elkészítését is támogattuk a székely zászló tárgybiográfiájáról, közösségi funkciójáról (Patakfalvi-Czirják Ágnes).

Az interneten publikáltuk az ebben az évben elkészült Bányai János (szerkesztő, tanár, geológus) **kézírtos hagyatékának katalógusát** (Bárdi Nándor) valamint összegyűjtöttük a saját és más programokban **digitalizált határon túli magyar periodikák katalógusát** (Timár Norbert – Bárdi Nándor). A már említett Fábíán Ernő válogatáshoz elkészült az **életmű bibliográfiája** is (Timár Norbert – Bárdi Nándor).

Bibliográfiai adatbázisként az Erdélyre, Székelyföldre, romániai magyarságra vonatkozó bibliográfiai adatbázisunkat is publikáltuk kb. 12 ezer tételt gyűjtöttünk össze, de folyamatosan tovább építjük.

[A részletes adatokat lásd a közleményeknél.]

KIADÁS ELŐTTI KÉZIARELŐKÉSZÍTÉS

A Kriterion kiadó 20. század című sorozatában három a programban készült munka kéziratát készítettük elő, volt több szakmai vita és lektorálás, 2021-ben várható a megjelenésük: Nagy

Botond: *Határszéli gazdasági környezet és üzleti modellek a dualizmus kori Háromszéken*. 532 p. <https://file.tk.mta.hu/index.php/s/K8N3bYEmi4eeS2Q>;

<https://file.tk.mta.hu/index.php/s/oA4n96ekjePEfZe>

Nagy József: *A Székely Határvédelmi Erők története a visszaemlékezések tükrében (1940-1944)*. 286 p.

<https://file.tk.mta.hu/index.php/s/sZmt76fkSdXx2oT>

K Lengyel Zsolt: *Hazától a szülőföldig. Tanulmányok az erdélyi regionalizmusról*. 220 p.

<https://file.tk.mta.hu/index.php/apps/files/?dir=/NKFI128848&fileid=5342317>

A *Hullóidő* kötet a székely identitásépítésről a Kalligramnál kerül kiadásra, ha újra beindul a könyvkereskedelem abban bízva, hogy ez a kötet nagyobb példányszámban is elfogyhat.

KÉSZÜLŐ KÉZIRATOK

Bárdi Nándor– Pál Judit: *Dincolo de tranee: maghiarii din transilvania în marele război i după*.

[Erdélyi magyar naplók, emlékiratok az első világháború időszakából], Humanitas Kiadónak, jegyzetekkel, leadva, szerkesztés alatt, 270 p. Itt azonban a bukaresti kiadó felfüggesztette a kiadást a járvány miatt. Közben a válogatást a projekt keretében magyarul begépelgettük és egy magyar kiadást készítünk elő jegyzetekkel, bevezetővel.

Gagy József: Villamos és közönsége/közössége. Villamosítás, modernizáció: egy Nyárádmenti történet, 129 p. Elkészült a szerkesztés és a kötet statisztikai kiegészítése az összefoglaló kapcsán még várható egy zoom-os szakmai vita.

<https://file.tk.mta.hu/index.php/s/MDtnxdwc7sFdyqm>

On the Borderlands of Europe the History of Székely Land from the Beginnings to 1990. Székelyföld története angol kiadás előkészítése, Benkő Elek, Oborni Terézia, Hermann Gusztáv, Pál Judit elkészítette a kéziratot, ennek magyar nyelvű olvasószerkesztését, Filep Tamás Gusztáv végezte el. A kötet 20. századi fejezetéhez az 2016 óta megjelent jelentős szakirodalom feldolgozása (40-50 helytörténeti vagy egy-egy kérést taglaló szakkönyv, disszertáció, forráskiadvány) részben történt meg. A kötet nemzetközi szakirodalomba való elhelyezése (miért is érdekes e régió története?) a határ és a liminalitás problematika miatt további szakirodalmi kutatást kíván meg.

Az Észak-Erdélyben 1940-1944 között megvalósuló nemzetiségi politikát tárgyaló monográfiához (Sáránci Tamás) elkészült az összefoglalás előtti utolsó fejezet a közigazgatásról, ennek megvolt a lektorálása is

<https://file.tk.mta.hu/index.php/apps/files/?dir=/NKFI128848&fileid=5342317#pdfviewer>

A székelyföldi nyilvánosság működtetői munkacímmel elkezdődött a kb. 300 1918-2018 között a régióban tevékenykedő újságíró, közíró életrajzi feltárása közös szempontrendszer alapján, mintegy ki kicsoda a székelyföldi újságírásban kézikönyvként. Demeter Lajos és Lőrinczi Dénes munkájaként eddig 98 szócikk készült el (egyenként 4-6 ezer karakter terjedelemben).

https://file.tk.mta.hu/index.php/apps/onlyoffice/6086372?filePath=%2FNKFI128848%2FSzfi%20nyilvannossag_ki-kicsoda%202020_12.docx

Szintén a nyilvánossághoz kapcsolódik Kovács Eszter PhD kutatása, amely a nyolcvanas évek gyergyói-medencéjében vizsgálja a közösségi önszerveződéseket a hivatalos és az informális szféra közti kvázi nyilvánosságot, kvázi önszerveződéseket. A dolgozat le lett adva munkahelyi vitára illetve volt egy négy opponenses zoom-on tartott vita a dolgozat egyes fejezeteiről.

Ugratásokba sűrített hétköznapok. Elbeszéléstörténetek a Gyergyói-medencéből (1980-as évek), Múltunk, 2019/4.

http://www.multunk.hu/wp-content/uploads/2020/01/kovacse_19_4.pdf

Nyilvánosság a diktatúrában. Elbeszéléstörténetek a Gyergyói-medence kulturális életéről, JEL-KÉP 2020/2.

http://communicatio.hu/jelkep/2020/2/JelKep_2020_2_Kovacs_Eszter.pdf

Kéziratként: „*Ki kellett kínlódni mindent...*” A gyergyószentmiklósi sportélet önszerveződései (1970-1980-as évek); „*Köszönettel fizettünk*” A szárhegyi Bartság Alkotótábor működése a Ceausescu korszakban (1974-1989)

DIGITALIZÁLÁS

Az Arcanum Kft-vel együttműködve jelentős előrelépés történt a székelyföldi sajtó digitalizálásában összesen 47 regionális sajtótermék érhető el digitalizálva, amely az 1880-as évektől 2018-ig napilap léptékben kutathatóvá teszi a székelyföldi régiót.

https://kisebbsegkutato.tk.hu/adatbazis/hataron-tuli-magyar-periodikak-digitalis-elerhetosege?keyword=Sepsiszentgy%C3%B6rgy&f_983=&f_985=&f_987=

https://kisebbsegkutato.tk.hu/adatbazis/hataron-tuli-magyar-periodikak-digitalis-elerhetosege?keyword=Marosv%C3%A1s%C3%A1rhely&f_983=&f_985=&f_987=

https://kisebbsegkutato.tk.hu/adatbazis/hataron-tuli-magyar-periodikak-digitalis-elerhetosege?keyword=Cs%C3%ADkszereda&f_983=&f_985=&f_987=

https://kisebbsegkutato.tk.hu/adatbazis/hataron-tuli-magyar-periodikak-digitalis-elerhetosege?keyword=Sz%C3%A9kelyudvarhely&f_983=&f_985=&f_987=

EGYÉNI KUTATÁSOK

Nagy Pál

1./ 2020 márciusban a járvány miatt elmaradt adatgyűjtés: MNL MOL, Departamentum Zingarorum, Mária Terézia és II. József kori rendszeres cigányösszeírások 6 db országos összesítésének feltárása – e munka elvégzése és az adatok feldolgozása pontosan nem meghatározható időben az alább részletezett feladatok sorába iktatódik, azaz a munkaterv ütemezését befolyásolni fogja.

2./ A 20. századi cigány népesség történetének fontos levéltári forrása a román egészségügyi minisztérium által a tifuszbajrvány miatt az 1920-as évek elején végeztetett cigányösszeírás. Ennek a felmérésnek a székelyföldi adatait Bukarestből a román országos levéltárból, valamint területi levéltárak polgármesteri irataiból tervezem feltárni. Attól függően, hogy ez mennyire sikerül, szintén módosulhat a munkaterv.

3./ A 18-19. századi téma kidolgozásának sorrendje csak részlegesen fedi a tervezett doktori disszertáció szerkezeti felépítését.

4./ A kutatások során a 18. századra koncentrálok, ha az a korszak kiadja a doktori dolgozat 200 oldalas minimálisan előírt terjedelmét, akkor a 19. századról csak kitekintés készül. Ebben az esetben a 19. századi adatok feldolgozásában a Székelyföldre helyeződik a domináns hangsúly.

2020. április:

A téma szakirodalmának áttekintése, kutatástörténet

2020. május:

A téma forrásainak ismertetése

2020. június:

Erdély 1750-es országos összeírása adatainak feldolgozása: lélekszám, területi eloszlás, családszerkezet és a cigányság társadalmi pozíciói.

2020. július:

Erdély 1750-es országos összeírása adatainak feldolgozása: a cigányság gazdasági pozíciói, foglalkozási megoszlás.

2020. augusztus:

Az 1781-es erdélyi cigányösszeírás adatainak feldolgozása: lélekszám, területi eloszlás, családszerkezet és a cigányság társadalmi pozíciói.

2020. szeptember:

Az 1781-es erdélyi cigányösszeírás adatainak feldolgozása: a cigányság gazdasági pozíciói, foglalkozási megoszlás; vallási megoszlás és a nyelvi sajátosságok szórványadatai.

2020. október:

Területi (lokális) metszetek Szászföld, Székelyföld és a vármegyék példáján (a kiválasztott területek, illetve települések még nem véglegesedtek, az előzetes terveim szerint a fogarasi uradalom, Brassó, Nagyszeben, Kolozsvár, Marosvásárhely, valamint egy partiumi példa).

2020. november:

A Departamentum Zingarorum és területi levéltárak 18. századi összeírásainak feldolgozása: lélekszám, területi eloszlás, családszerkezet és a cigányság társadalmi pozíciói.

2020. december:

A Departamentum Zingarorum és területi levéltárak 18. századi összeírásainak feldolgozása: a cigányság gazdasági pozíciói, foglalkozási megoszlás.

Filep Tamás Gusztáv

A programban a XX. századi két meghatározó székelyföldi író-újságírója, közéleti személyisége munkásságát dolgozza föl (kissé lefedve ezzel a főhatalom-változás óta eltelt első nyolc és fél évtizedet). A két világháború közötti évtizedek egyik legfontosabb erdélyi közírója (s egy időben a romániai magyar kisebbség „hivatalos” vezetője), Kacsó Sándor publicisztikájából két könyvet állítok össze, életéről és munkásságáról pedig monográfiát ír. A

második világháború után Erdélyben a leggazdagabb epikai életművet teremtő Szabó Gyuláról szintén monográfiát készít, illetve megpróbálja sajtó alá rendezni kéziratban maradt, négykötetes „történelmi különtudósítását”.

A Kacsó-szövegösszeállítások közül, az egyik már szerepelt a tavalyi elszámolásban (*Kacsó Sándor: Válogatott írások*. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda. ISBN 9786068951164; a törzsszöveg 415 000 leütés, utószavát a Székelyföld című folyóirat a 2019/6. számában közölte: Kacsó Sándor: Válogatott írások. <https://szekelyfoldfolyoirat.ro/archivum/kacsosandor-tamas-menyhert-szocs-kalman-lorincz-gyorgy-es-tanczos-vilmos-konyverol.html>). A Kriterion Könyvkiadó tervében szerepel egy terjedelmesebb, előszóval és jegyzetekkel kb. 1 100 000–1 200 000 leütésből álló Kacsó Sándor-publicisztikakötet. Ennek anyaggyűjtése, összeállítása folytatódott (nagyreszt az említett kötet anyaga is beépül), e pillanatban kb. 750 000 leütésnyi szöveg van kiválasztva, legépelve, összeolvasva, szöveggondozva s részben jegyzetelve.

2019-ben a Kacsó-monográfiához a Kacsó-életmű és -pálya három egymást követő szakaszát dolgozta föl: döntően legtermékenyebb éveit (1927–1940), amikor a Brassói Lapok munkatársa, vezércikkírója, utóbb főszerkesztője volt; ezt megelőző kolozsvári korszakát (részlegesen) az Újság című napilap Budapesten töredékesen megtalálható kollektívája alapján, illetve a második világháború alatti periódusát, akkori (kis számú) publikációja alapján.

Erről az időszakról, főleg az utolsó két évről tanulmányt írt az aradi 3 Havi Szemle című folyóiratba – melynek elődlapjában Kacsó akkoriban jelentős írásait adta közre. (*Kacsó Sándor írásai a Havi Szemle 1943–1944-es évfolyamaiban*. Havi Szemle (Arad), megjelenés előtt, melléklettel 22 116 leütés.

Szabó Gyula életművének ez évben az 1970-es évek második felében kezdődő szakaszával foglalkozott, főképpen három esszé-folyamregényével, az ötkötetes *A sátán labdái* című történelmi tudósításával (1978–2002); a kéziratban maradt, 1656 gépelt oldalból álló, *Balassi és Bocskay* [!] munkacímű különtudósítással, illetve a *Képek a kutyaszorítóból* című, 2001–2002-ben megjelent önéletírásával. *A Sátán labdáiról* idén szócikket írt a Magyar Művészeti Akadémia irodalmi lexikonába (Szabó Gyula: *A Sátán labdái* I. [Ez téves megjelölés; a szócikk az ötkötetes sorozat egészéről szól.] MMA–MMKI Lexikon. <https://www.mmalexikon.hu/kategoria/irodalom/a-satan-labdai-i>).

A Balassi és Bocskay című tetralógiából korábban sajtó alá rendezett egy fejezetet (Szabó Gyula: *A végpusztulás veszedelme. Részlet egy „történelmi különtudósítás”-ból*. [Sajtó alá rendezte: Filep Tamás Gusztáv]. Pro Minoritate, 2018/Tél, [16]–43. p.,

Az író születésének kilencvenedik évfordulójára megjelent emlékkötetben tanulmánya jelent meg benne: „Az ember sok mindent nem választhat meg az életben, [...] s mégis úgy kell viselje, mintha ő választotta volna” (*Megjegyzések Szabó Gyula életművéről*). In *Örökség és kötelék. Szabó Gyula emlékezete*. Szerkesztette: Oláh Sándor – Lövetei Lázár László. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2020, 73–87. p.

Az egyik szerkesztője az alábbi kötetnek: *Magyarok Romániában (1990–2015). Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Szerkesztette: Bárdi Nándor – Éger György – Filep Tamás Gusztáv. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2020 (20. század 1.), 354 p.,

Olvasószerkesztője az alábbi kötetnek: Kiss Tamás – Csata István – Toró Tibor: *Regionális Barométer – 2019. Fejlődési idealizmus, regionális identitások, korrupciópercepció,*

demokrácia-felfogás és magyarellenesség Romániában. SZKI [Székelyföldi Közpolitikai Intézet] – Bálványos Intézet, Kolozsvár – Sepsiszentgyörgy, 2020, 158 p., ISBN 978-973-0-31600-1.

Van székely vonatkozása egy további összeállításának is; a Kriterion Könyvkiadó számára Juhász Andreával kötetet szerkesztenek a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom egy másik vezető közírója, Ligeti Ernő cikkeiből és tanulmányaiból, amelybe eddig több, a székely írókról szóló írását besoroltuk.

Nagy Botond

Adatgyűjtés és feldolgozás a székelyföldi közteherviselés, középszintű igazgatás, községi háztartás és közszolgáltatások és közszolgáltatások állami támogatásának egymáshoz való viszonyának érdekében.

Időtartam: 2020. január 3.–december 30.

A marosvásárhelyi, illetve a csíkszeredai levéltáraknak kutatási céllal való felkeresését a nyári hónapokra tervezte, a közbejött járványügyi állapotok miatt ezek az intézmények zárva voltak, így a tervbe vett adatgyűjtés meghiúsult, és maradt a sepsiszentgyörgyi levéltár.

A Háromszék vármegye közgyűlése, alispáni hivatala, illetve a közigazgatási bizottság által képezett irat együttesben olyan természetű adatokat kutatott, amelyek alapján összeállítható egy teljes, a további székely vármegyékre is alkalmazható, törvényhatósági és községi háztartások vizsgálatára alkalmazható vázlat, illetve korszakolás. A bevételi és kiadási tételek részletes vizsgálatát a községi, városi és törvényhatósági határozatok (helyenként kiegészítve fellebbezési iratcsomóval) tették lehetővé. Ezek az iratfajták nagy mennyiségben álltak a rendelkezésre – Háromszék vármegyében évente átlagosan száz ilyen képződött – az 1880–1918 közötti időszakra vonatkozóan közel négyezret sikerült összegyűjteni.

A 2019-ben folytatott kutatások, illetve fentiekben vázoltak alapján összeállt Háromszékre, az 1880–1914 közötti időszakra vonatkozó, számszerű adatokat tartalmazó adatbázis, amelyben minden egyes község éves bevételei és kiadásai szerepelnek költségterv és számadás szerint. Csík, Maros-Torda és Udvarhely vármegyék esetében az adatbázis csupán az 1880-as évek végéig megy el. Ezen a téren további előrelépésekre csupán a járványügyi állapot enyhülése, illetve a levéltárak megnyitása után nyílik lehetőség.

A feldolgozott adatok alapján a lehetséges korszakolás a községi háztartások szintjén a következő:

1. 1880–1890: konszolidált bevételek/szaporodó apróbb kiadások

Jellemzői: Bevételi oldalon a község és közbirtokosság még nincs szétválva, utóbbi vagyonát előbbi kezelte, a bevételek nagyobb része adóterhek fizetésére volt fordítva, a fennmaradó összegek a helyi szintű közszolgáltatások működtetését fedezték. Kiadási oldalon apró lépésekben növekednek a terhek, olyanok, mint a bérek (előljáróság, jegyző, szolgaszemélyzet), iskolafenntartás, egészségügy, erdőfelügyelet, állategészségügy

2. 1891–1900: a pótdózás elterjedése/apróbb kiadások csökkenése/jelentős millenniumi kiadások

Jellemzői: Bevételi oldalon a község elveszítette a legfőbb anyagi támaszát, a regálé kárpótlástól a községek jelentős része elesett. A közterületek arányosítása (nem azonos időpontban történt ez minden településen) nyomán megszűnt annak a lehetősége, hogy a legeltetésre, vagy fahasználatra ún. *rovatalt* vessen ki a község. Elterjedőben volt az egyenes állami adó alapján kivetett *községi pótdadó*. Kiadási oldalon a község megszabadult egy jelentős tehertől, a közterületek után már nem ez fizette az állami adót, az erdőfenntartási/kezelési díj is az erdőtulajdonosokra (közbirtokosságok, magánszemélyek) hárult. Fokozatosan az állam átvette az iskolák működtetését. A millennium éve körül községház-építési láz söpört végig, ez alapjaiban változtatta meg a faluképet, hatalmas kiadásokkal járt.

3. 1901–1913: a pótdózás általánossá válása/modernizációs vívmányok elterjesztése

Jellemzői: Bevételi oldalon a községek többségében a pótdadó jelenti a legjelentősebb tételt, nem ritka, hogy ennek összege egyes településeken nagyobb, mint az alapul szolgáló egyenes állami adó. Egyes községek a nem adózó tömegek anyagi hozzájárulását is igyekeztek megvalósítani, további forrásokat kerestek, mint pl. ásványvíz-forrás hasznosítása, régi, nem használt vásárjog felelevenítése, stb. Kiadási oldalon komoly terhet jelent – az állam csak egy bizonyos minőségi követelmény esetén vette át az iskolák működtetését – az új, több tantermes iskolák építése, továbbá olyan műszaki cikkek beszerzése, mint hídmérleg, közúti vashíd, tűzoltószerek. Kisebb tételek: tisztviselői fizetések növekedése, orvosi körök számbeli szaporítása.

A forrásfeldolgozottság jelen stádiuma szerint az első szakaszáról mondható el, hogy legtöbb részletében mind a négy vármegyében érvényes, bár megfigyelhető, hogy a pótdózás már az 1880-as évek elején általánossá vált Maros-Torda vármegyében. Ez a jelenség abból eredeztethető, hogy a korábban széki kereten kívüli, volt úrbéres falvak itt számbeli fölényben voltak, a közföldek elkülönítése korábban lezajlott, de a modellt átvették a dominánsan szabad székely falvak is, végeredményben az arányosítás hamarabb, kisebb időbeli eltolódásokkal zajlottak le, mint Csíkban és Háromszéken. Udvarhely vármegye pedig valahol a kettő közé helyezhető el ebből a szempontból.

A rendelkezésre álló adatok alapján elkészült egy esettanulmány kézírata, Nagy Kinga Sarolta társszerzőségével, amelynek címe *Nagybacon község dualizmus kori metamorfózisa*. (Kinda István - Csáki Árpád (szerk.): *Székelyföld települései. Nagybacon*. Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2021.) Ez a tanulmány olyan elemzéseket tartalmaz, amely a község, közbirtokosság és egyházközség jól körülhatárolható, önálló entitásokra bomlását vizsgálja, illetve a politikai községet, mint a modernizáció egyik vidéki főszereplőjét veszi górcső alá. Nagybacon község Egyed Ákos tipológiája szerint vegyes, azaz volt székely határőr és volt úrbéres lakosságú település lett, hasonló esettanulmányokra vannak további előkészületek, a településeket a fenti tipológia és környezeti kritériumok alapján esik a választás.

További tanulmány van szerkesztés alatt, amelynek a tematikája inkább a levéltáros szakmához van közel, és amely azt vizsgálja, hogy a négy székely vármegyében miért alakult különbözőképpen a városi és községi háztartásra vonatkozó számadatok rögzítése a törvényhatósági közigazgatás szintjén, annak ellenére, hogy a községi törvények direktívái világosan az uniformizálást mondták ki. Ennek a gyakorlatnak a tisztázása az összeállítás alatt

álló községi háztartási statisztika hitelességének megalapozása szempontjából igen fontos, ugyanakkor jelzi a korlátokat is. A statisztika pontossága megköveteli ugyanakkor azoknak az ellentmondásoknak a feloldását is ami a községegyesítésekből (pl. Csejd és Tófalva Maros-Torda megyében, Békás, Domuk és Zsedánpatok Csík megyében, vagy Karatna, Volál, Feltorja és Altorja Háromszék megyében), illetve névváltoztatásokból (pl. Peselnekből Kézdikővár, Nyénből Keresztvár Háromszék megyében) származott.

Nagy Botond: Háromszék vármegye községi költségvetési kimutatásai 1877-1914 között

https://file.tk.mta.hu/index.php/apps/onlyoffice/6086373?filePath=%2FNKFI128848%2FNagy_Botond_H%C3%A1romsz%C3%A9k_TvhB_KH_1877_1914_001_K.xlsx

Sáránci Tamás

A projekt keretében ebben az évben is a Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Kirendeltségében folytatott levéltári kutatásokat. A kutatás célja az egykori Maros-Torda vármegye 1940–1944 közötti közigazgatástörténetéről szóló összefoglaló tanulmány elkészítése. A 2020-as évben a levéltári kutatás a közegészségügyi járványhelyzet miatt sajnos megszakadt. A Román Nemzeti Levéltár 2020. márciusában bezárt, a bezárás azóta is tart, így levéltári kutatásra csak az év első három hónapjában volt lehetőség.

Az egykori vármegyei levéltár korszakunkra vonatkozó irategyüttesét – feltehetően a levéltárba történet bekerülést követően – leselejteztek, így napjainkban csak az anyag töredékesen található meg, ami nagyban megnehezíti a kutatást. A selejtezés szempontjai nem ismertek, az eddigi kutatási tapasztalat alapján az az irategyüttes minden csoportját egységesen érintette. A kutatást tovább nehezíti, hogy bár minden irategyüttesből – főispán, alispán, marosvásárhelyi polgármesteri hivatal, stb. – képeztek különálló fondokat is, ahol az iratok – a román levéltári szabályoknak megfelelően – tematikus dossziékba vannak rendezve, az anyag nagy része továbbra is a korszakbeli iktatás szerint van elrendezve, az, hogy mi volt a kiemelés, s dossziékba rendezés elve ugyancsak nem ismert. A kutatás alapvetően korabeli mutatókönyvek alapján szálas anyagok kikérése révén történik, azonban ezek két ok miatt a fontosabb iratoknak csak kb. 5%-a található meg. Így a teljes anyag átnézést követően is töredékes képet kapunk a korabeli közigazgatásról és közállapotokról. Ez érvényes mind a vármegyei, mind a városi anyagra. Maros-Torda vármegye „sajátossága”, hogy Marosvásárhely 1940-et követően visszakapta szabad királyi városi címét, ami közigazgatásilag azt jelentette, hogy a városi anyag teljesen elkülönül a vármegyeitől, közigazgatási értelemben azzal egyenrangú egységet képezett.

A Maros-Torda vármegyei anyag 9 al-egységbe van rendezve, ebből 4 dossziékba rendezve (Maros-Torda vármegyei törvényhatósági bizottság, főispán, főügyész, Közjóléti Szövetkezet), 5 pedig őrzi az eredeti iktatási rendszert (főispán bizalmas, főispán általános, közigazgatási bizottság, gazdasági albizottság, alispán). Marosvásárhely polgármesteri hivatalának irategyüttese 10 al-egységbe van rendezve, ebből 6 dossziékba rendezve (Marosvásárhely városi tanács, kulturális albizottság, iparendedélyek, katonai ügyek, költségvetés és vegyes), 4 pedig őrzi az eredeti iktatási rendszert (bizalmas iratok, városi tanács,

közigazgatási bizottság, turisztikai hivatal). A kutatás során elsősorban az 1940 után kialakuló közigazgatás összetételére, illetve működési mechanizmusára koncentrálnak, emellett kiemelten kezeljük a közellátást, fölügyet, valamint a nemzetiségi kérdést (beleértve a román, zsidó és cigány lakosságot).

A kutatás jelen állása szerint eddig a vármegyei anyagot sikerült szisztematikusan átnézni, a városi anyag átnézése folyamatban van. 2019 során a főispáni irategyüttes áttanulmányozását végezte el. A kutatás nehézségét itt az jelenti, hogy mivel az iratok nincsenek rendezve azokat csak a korszakban keletkezett mutatókönyv alapján, szálas anyagként lehet kutatni. A mutatókönyv azonban csak az 1941. évre van meg, e nélkül a többi évekre vonatkozó anyag kikérése adminisztratív nehézségekbe ütközik, amit egyelőre nem sikerült leküzdeni. Ezt követően az alispáni irategyüttest kezdte el átnézni, ez esetben 1944-ig megtalálhatóak a mutatókönyvek. Az alispáni hivatalban évente több mint 20 ezer iratot iktattak. Az 1941. évre – a mutatókönyvek alapján – témákra vonatkozóan 283 irat tűnt relevánsnak, azonban az irat-leselejtezés miatt csak 30 irat volt megtalálható (vagyis 10%). Az alacsony találati arány miatt ennek további, szisztematikus átnézésétől eltekinthetünk. 2020-tól Marosvásárhely iratainak szisztematikus áttanulmányozása folyik. A város esetében évente több mint 45 ezer irat került iktatásra, így ez lényegesen nagyobb iratvolumen átnézését jelenti, mint a megye esetében. 2020. márciusi 295 szálas iratot kért ki és itt a találati arány 54 darab volt (18%, vagyis jobb, mint a megye esetében). A levéltári kutatás során 1191 fotót készült.

Az irat nagyarányú leselejtezése miatt a kutatás során nagymértékben a napi sajtóra leszünk kénytelenek támaszkodni, így elengedhetetlen ezek szisztematikus átolvasása is.

Az észak-erdélyi közigazgatás kutatásban elkészült egy több mint 100 oldalas összefoglaló, amelyben az Észak-Erdélybe kihelyezett tisztviselők problematikája kapott központi szerepet. A nyelvhasználati, nemzetiségi konfliktusokra, mivel ezek főispáni hatáskörbe tartoztak és ezek megyénként nem maradtak meg, kevés forrást talált.

<https://file.tk.mta.hu/index.php/apps/files/?dir=/NKFI128848&fileid=5342317#pdfviewer>

Bárdi Nándor

+ Határon túli, székelyföldi magyar periodikák digitalizálásának szervezése (válogatás, szállítás, hiánypótlások).

+ Bibliográfiai gyűjtőmunka a Székelyföldre, Erdélyre vonatkozó utóbbi három évtized helytörténeti irodalmából az Udvardy Frigyes készítette sajtókronológia és regionális helytörténeti összeállítások alapján. Eddig kb. 750 önálló kiadvány adatait rögzítettem és ezeket egészítettem ki.

+ A Székelyföldre vonatkozó kéziratos hagyatékok, nem publikált naplók, visszaemlékezések feltárása intézményi katalógusokból vagy azokat pótolva illetve helyi, magánszemélyeknél levő gyűjteményeket feltárva. Itt a cél részben a kéziratári illetve internetes hozzáférés

biztosítása, másrészt egy településekhez, kistérségekhez kapcsolt 20. századi forráskataszter létrehozása.

+ Anyaggyűjtés és forrásfeltárás a székelyföldi nemzetiesítő hálózatok és intézmények működtetőinek összehasonlító életpálya történetéhez. (Árvay József, Bányai János, Csutak Vilmos, Domokos Pál Péter, Haáz Rezső, Haszmann Pál, Incze László, Jancsó Benedek, János Pál, Molnár István, Sylvester Lajos, Székely Géza, Székely Zoltán, Vámszer Géza valamint a Brassói Lapok Lássuk... két vh közti szociográfiai riport rovatának feltárása.)

+ Oral history életút interjúvázlatok kidolgozása és egy kb. 100 fős személyi javaslatlista összeállítása (intézményi, szakmai, közösségszervező körök). Az eddig meglévő életútinterjúk feltárása, katalogizálása és gépellátásának megszervezése.

ÁLTALÁNOS MEGÁLLAPÍTÁSOK

A munkatervhez képest megnövekedett jelentőségű feladatok:

Közhely, hogy a Székelyföld döntően kívülről létezik, a régióban a kistájak (székek), kisvárosok a meghatározók. Így az a tudáskészlet sincs együtt láthatóvá/elérhetővé téve, amelyet a régióról összességében tudhatunk. Ezért a kutatási programon belül kulcsfontosságúvá vált a kutatási források, infrastruktúra minél átfogóbb regionális megjelenítése és hozzáférhetővé tétele. Ennek része a *helyi periodikák digitalizálása*, a *forrásfeltárás* (kézirathagyatékek, eddigi dokumentációk, interjúk stb. számbavétele), *bibliográfiák összeállítása*, *életútinterjúk készítése*, korszakonként a megyei szintű *közigazgatásra és a helyi politikára vonatkozó* egységes szempontrendszer szerint készülő *összefoglalók*.

A munkatervhez képest új megközelítések:

A székelyföldi cigányság történetének kutatása;

A XIX. század végi új közigazgatási és gazdasági átalakulásának lokális vizsgálata;

Az első világháború utáni regionális nemzetiesítő elit szocializációja és kapcsolathálója, amely a székelység és a magyar nemzeti kisebbség / Székelyföld és a párhuzamos kisebbségi társadalom fogalmakat együtt építi és teszi társadalmilag elfogadottá;

Az 1940-1944 közti időszak székelyföldi militilizációja, a virtuálisan létező katonahagyományok alapján;

A kulákosítás és annak kivédése a helyi társadalom szintjén: a föld mint központi értékkel együtt az addigi helyi társadalmi értékrendek, mobilitási pályák szétesése;

A nyolcvanas években helyi vonatkoztatási személyiségek („erős személyiségek”) megjelenése, önszerveződéseik, kvázi nyilvánosságok, intézménykettőségek kialakulása;

A székely zászló és a kapcsolódó közösségi mozgalmak társadalmi elfogadása és makro közösséggel való informális azonosulás (kötődés) létrejöttének eszköze/reprezentációja;

A régió évszázados folyamatiból kiemelten kezelt jelenségek:

- az arányosítás társadalmi hatásai
- helyi költségvetések átalakulása/ a megyék adófizető képessége / az állami beavatkozás növekvő szerepe
- az 1916-os betörés hatása a közigazgatás és a gazdálkodás dezintegrációjára
- az 1921-es földreform gazdasági és társadalmi hatásai
- az új közigazgatási rendszer / a helyi társadalom intézményi önállóságának leépülése
- az 1920-as évek második felétől a helyi kulturális intézményépítés, nemzetiesítés aktívizálódása
- az 1930-as évek közepétől a gazdálkodási gyakorlatok, stratégiák változása, helyi prosperáló modernizációs szigetek kialakulása, társadalomnevelő mozgalmak intenzívebbé válása
- az 50 hónap / a „kis magyar világ” kollektív „aranykorszak” emlékezet (1940-1944) visszavetítése mögött: állami fejlesztéspolitikai beavatkozás; a régió militalizálása a virtuális katonai hagyományok intézményesítésére tett kísérlet; az állami beavatkozás elmélyítése
- a politikai reperezentáció – az egyháztársadalmi szerepvállalás – a helyi társadalmi folyamatok szétvállása: a helyi közösségek magáramaradása (az érvényes helyi közösségek közti regionális kötődések szétesése)
- kollektivizálás: a magántulajdonú föld elvételével, az ehhez való viszony kiüresítésével, az addigi helyi közösségi normák erodálása; túlélési gyakorlatok és technikák megjelenése; kulakosítás: az addigi helyi társadalmi rétegződés szétesése, a mobilitási pályák lehetőségei a helyi közösségen kívülre helyeződnek
- a szocialista iparosítással, szocialista urbanizációval párhuzamosan új/régi nemzetiesítő és regionális kötődést termelő személyek, csoportok megjelenése; a katolikus egyház párhuzamos intézményességé alakulása
- intézményi restaurációs folyamatok és rerulalizáció 1989 után

Támpontok az elméleti keretezéshez

A kutatás részkutatásai során megkerülhetetlen az a kérdés, hogy miben is áll társadalomtudományi szempontból a régió jelentősége? Mi az a releváns elméleti keretezés, amely itt európai kontextusba tudja a Székelyföld évszázados folyamatait integrálni? Az előző évi beszámolóban szó volt a folyamatos revitalizációról és a külső hatalmi tényezők társadalmi folyamatokat és szerkezeteket széttró/újraíró beavatkozásáról. Egyre világosabb, hogy itt a térbeli és időbeli liminalitás lehet a megfelelő kulcsfogalom. Ez a fogalom olyan átmeneteket (határhelyzeti állapotokat) jelöl, amikor a társadalmi hierarchiák ideiglenesen feloldódnak, egyes tradíciók folytonossága megkérdőjeleződik és az addig biztosnak hitt struktúrák kétségessé válnak. Ezekben a liminális időszakokban a korábbi rend felbomlása olyan bizonytalan, képlékeny helyzeteket eredményez, amelyek lehetővé teszik egy új állapot megszilárdulását. Amikor az adott társadalom egésze átfogó válságot, a fennálló rend összeomlását éli meg: a liminalitás ekkor két stabil struktúra közti antistruktúráként

értelmezhető, amely egyúttal jelentős társadalmi változásokat hozhat. Az átmenet jellemzője, hogy az emberek tisztába vannak az átmenetiséggel, de senki nem látja a jövőt. Így a közösségben kiemelkedő vezető személyiségek („szertartásmesterek”) sem s közben ő feladatuk kivezetni a közösséget ebből az állapotból. A képlékeny átmeneti helyzetben beszélhetünk a *communitas* létrejöttéről, amikor az egész közösség tudatosítja a liminalitás tapasztalatát (és elmossa a hierarchikus különbségeket). Ez a *communitas* lehet egzisztenciális, spontán, amely az összetartozás pillanatnyi élményét hozza létre (pl. ellenkulturális események, protest események során), vagy normatív amikor ez az élmény a társadalmi rendszer része lesz (székely örökségesítés, nemzetkisebbségi párhuzamos társadalom építése) illetve lehet még ideológikus is, amikor valamilyen társadalmi utópia jelenik meg (autonómia jövőkép, egalitárius elvárások). De ehhez a *communitashoz* nem csak az átmenetiség, hanem az adott közösség strukturális egyenlőtlensége, marginalizált helyzete is hozzátartozik, amelyek tudatosulva összezárják ezen közösségeket. Ugyanakkor a szakirodalom nem csak liminális entitásokról, időszakokról, hanem területekről szól. Ennek alapján egyre inkább úgy gondolom, hogy a Székelyföld 19-20. századi története, a magyar és a román párhuzamos nemzetépítés közé szorulva, ebbe az Arnold van Gennep, Victor Turner, Bjorn Thomassen, Szaloczi Árpád és mások kidolgozta kulturális értelmezési modellben helyezhető el.